

SZIKSZAI MÁRIA

AZ ANTROPOLÓGIAI JELEN MŰHELYTITKAI 2.

Terepnapló, Szatmár

Harmadik nap

■ Ezen a napon Barlafalut céloztam meg. Barlafalu a Nagykároly körüli svábok lakta területeken kívül, Nagykárolytól 74 km-re, keletebbre van. Erdély felekezeti és nemzetiségi statisztikáiból kiderül, hogy Barlafaluban a kommunista hatalomátvétel előtt görög katolikus többség élt a katolikus svábok mellett. A demográfiai adatokból jól látszik az, hogy a faluban 1941-ben még 1154 személy vallotta magát görög katolikusnak és 2 ortodoxnak a 350 római katolikus lakos mellett.² Az első két kategória nyilván a román nemzetiségű lakosságot jelentette, a 350 katolikus vallású személy pedig a svábokat.

Az erdélyi görög katolikus felekezet 1699/1700 körül alakult meg, amikor az erdélyi ortodox egyház képviselői közül sokan sorra úgy döntöttek, hogy elfogadják a pápa fennhatóságát, miközben megtarthatták a templomaikat és a rítusaikat. Romániában 1948-ban betiltották a görög katolikus egyházat, és arra kényszerítették görög katolikus híveket, hogy csatlakozzanak az ortodox egyházhoz.

De mi történt később? 1990 után a görög katolikus egyház újraéledt, és a régi görög katolikusoknak lehetőségük nyílt arra, hogy visszatérjenek az egyházukhoz. Az első, 1992-es népszámlálás azonban Barlafaluban 462 olyan személyt talált, akik 1990 után már nem tértek vissza a görög katolikus egyházhoz, hanem ortodoxok maradtak. Nyilván ez azzal magyarázható, hogy azoknak egy része, akik 1948 után születtek, már az ortodox vallásban szocializálódtak, és nem érezték annyira sürgetőnek azt, hogy visszatérjenek a korábban megszüntetett felekezetükhöz.

Elsősorban a katolikus templomot szerettem volna megnézni, és azt is, hogy vajon hol tart jelenleg a statisztikai adatokon túl a nyelvi és vallási asszimiláció. Tudtam, hogy Szinfaluban a svábok a románokhoz asszimilálódtak, nem a magyarokhoz. Kíváncsi voltam arra, hogy itt mi történt.

Megálltam az első templomnál. Az épület messziről inkább a nyugati típusú templomokhoz hasonlított, semmint a keletiekhez, a tornyán egyszerű kereszt volt, nem a szokásos ortodox kereszt. De ahogy közeledtem feléje, feltűnt, hogy a bejárat fölött a külső falon freskó látszik, illetve, hogy a bejárat elé egy oszlopos, tornácszerű részt emeltek. Ennek a tornácszerű résznek a mennyezete is festett volt, a mennyezet sarkában szerepelt a donátorok neve, akik a pénzt adták a festésére: egy román férfi és nő neve, valószínűleg származási helyükként Szatmárnémetit jelölték úgy, hogy „S. Mare”. Ilyen megol-

dások nincsenek a nyugati templomok esetében. Ortodox templom előtt álltam. A templom zárva volt. Egy nagyon idős bácsi közeledett éppen, akit megszólítottam. Csak a harmadik köszöntésemet hallotta meg. A templom felől érdeklődtem, pontosabban arról, hogy van-e másik templom is a faluban. Igen, mondja, és előremutatott az úton. A német templom, a katolikus, ott né, magyarázta. Kiléptem az útra. Messziről úgy tűnt, mintha nem kereszt lenne annak a másik templomnak a tetején, hanem gömb. Aztán ahogy közeledtem, látszott, hogy a kereszt alapját láttam oldalról, és ez tévesztett meg. Egy arra járó asszonyt megszólítottam, és beszédbe elegyedtünk. Megkérdeztem tőle, hogy vajon lenne-e valaki, aki kinyitja a templomot. Az utca másik oldalán levő házra mutatott, de el is indult arrafele, mondván, hogy ha az autó ott látszik, biztosan otthon van a plébános. A kapu előtt bekiabált: – Dom' párinte! (Plébános úr!) Kiszaladt egy 12 éves forma kislány. Az asszony megkérdezte tőle, hogy hol van az édesapja, mert meg szeretnék nézni a templomot, és itt rám mutatott. A kislány azt válaszolta, hogy a városban van, de a kulcs hollétét megkérdezi tőle telefonon.

Amikor a kislány bement, én zavartan néztem utána. Az édesapja?... Hiszen úgy tudtam, hogy egy katolikus templom előtt állok, annak a plébánosát kerestem épp. A kislány nemsokára kijött, és mondta, hogy jönni fog a takarítónő a kulccsal, és kinyitja, várjam meg a templom előtt. A ház ajtajából még visszafordult, és még megkérdezte, hogy nem mennék-e be addig is. Nagyon kedves volt.

A templom előtt várakozva arra gondoltam, hogy egyetlen magyarázat lehet arra, amit hallottam: az, hogy a lelkész görög katolikus. De akkor miért mondta a legelső ember, hogy ez a németek temploma, a katolikus?...

A takarítónőt valaki elhozta autóval. Egy nagy fekete BMW fékezett a templom előtti kavicsos területen, és abból szállt ki az asszony. Az autót egy fiatal nő vezette, sima haját magas copfba kötve hordta. A lánya volt az, magyarázta az asszony, erre volt dolga, és elhozatta magát vele. Az asszony kinyitotta a templomot, és beléptem. A templom valóban katolikus volt, a templomban a stációképek alatt német nyelvű feliratok voltak. Kérdezgetni kezdtem az asszonyt, és ő szívesen és sokat beszélt. Elmondta, hogy ők csak bérelik a templomot a katolikusoktól. Ők, azaz a görög katolikusok. Csak két katolikus család maradt a faluban, a többiek elmentek, azaz véglegesen kitelepédtek Németországba. Akik maradtak, azok velük együtt járnak misére.

Az asszony csak ennyit mondott erről a témáról, és aztán egyebekről mesélt, de a fenti statisztikai adatokat ismerve kezdett összeállni a kép. Az ortodox közösség itt is, mint Erdélyben is nagyon sok helyen, a 18. század elején görög katolikus lett. A faluban ott élt velük együtt egy másik közösség is, a katolikus svábok, akiket a Károlyi grófok nagyjából a 18. század kezdetétől kezdtek a régióba telepíteni. 1948-ban a görög katolikus felekezetet a román hatóságok betiltották, és ekkor a templomuk ortodox lett, miközben a svábok a saját templomukat használták. Ezt követően elkezdődött a svábok kivándorlása. 1990-ben az ortodox híveknek csak egy része tért vissza az újra engedélyezett görög katolikus egyházhoz, és elég sokan maradtak az ortodox egyháznál ahhoz, hogy a templomukat már nem adták vissza a görög katolikusoknak. Ott voltak tehát a görög katolikus hívek templom nélkül, és közben ott állt egy katolikus templom hívek nélkül. Így történhetett az, hogy a görög katolikusok

megkapták az engedélyt arra, hogy az eltávozott svábok templomában tarthassák a szertartásaikat.

Bár antropológusként tisztában vagyok azzal, hogy a kultúra nem egy állóvízhez hasonlítható, hanem inkább egy lassú folyású folyóhoz, amely állandóan mozgásban van, állandóan partot mos, a történet mégis megdőbentett. Arra gondoltam, hogy micsoda élmény lehet az, amikor mindenki elmegey, és te ott maradsz helyben, egyedül a saját népedből. Az ismerőseid, a barátaid, a rokonaid szép sorban mind kivándoroltak egy másik országba, csak te maradtál ott. Már nincs szertartás sem a te templomodban, mert nincs, kinek. És a te templomodat, ahova régen jártál, és ahova továbbra is jársz, más felekezetűek bérelik ki, és tartanak ott szertartást. Te pedig oda kényszerülsz az ő szertartásukra, mert magadra maradtál, és nincs közösséged, felekezeted, és a templomod sem a tied többé.

Végigfotóztam a stációképeket. A német feliratok pont olyanok, mint Szinfaluban, gondoltam. Ott, Szinfaluban is egyetlen sváb házaspár él még a faluban, náluk van a templom kulcsa. Közben az asszony felhívta a figyelmemet a stációképek között látható nagyobb festményekre: a nagybányai iskolához tartozó festők munkája, mondta büszkén. Nézegettem őket, és bólogattam. Engem azonban ezek nem hatottak meg annyira, mint a német feliratos stációképek, amelyek feliratainak célközönsége már végleg eltávozott.

A templom közepe táján egy embermagasságú Páduai Szent Antal-szobor néz szembe a befelé haladókkal. Nem tették magas talapzatra, hanem embermagasságban néz szembe velem. Nagyon furcsa megoldás ez, még sosem láttam ilyet. Körbenéztem. A jobb hátsó sarokban van másik, kisebb méretű szobra is Páduai Szent Antalnak, ez már a szokásos magasításon, a talapzata alatt persellyel. Szent Antal-persely, mondtam magamban. A környéken igen kedvelt a páduai szent alakja. A kaplonyi ferences templom védőszentje is Páduai Szent Antal, búcsúja június 13-án van. A szobrokat nézve a Remete Szent Antal kultusza jutott eszembe, és a malacos szobrai – azok a régi szobrok, amelyeken a remete lábánál egy malac volt látható, és amelyeket a ferencesek a 18. századtól Európa-szerte olyan lelkesen lecserélték a Páduai Szent Antal liliomos szobraira. Ezen a környéken a katolikusok ma is ismerik a régi Szent Antal-éneket. Az ének szövegének eredeti változatát, egy officiumot még Szent Bonaventura írta a 13. században, és ebben olvasztotta össze a 3. században és a 12. században született két Antal alakját azzal, hogy összekeverte a remete és a páduai szent attribútumait. A szövegében ugyanis Bonaventura a páduai Antalról szól, de egyszerre beszél az eltűnt tárgyak megtalálásában nyújtott segítségéről, amely valóban a páduaihoz köthető történetekben szerepel, és a hánykodó tenger felett diadalmaskodó, betegeket gyógyító szentről, ez utóbbiak viszont kizárólag a 3. században született egyiptomi Remete Szent Antal történeteiben szerepelnek. A Bonaventura-féle officium később elterjedt: 1747-ben szó szerint fordították le magyar nyelvre.³ Néhol ima lett belőle,⁴ máshol egyházi ének.⁵ A sváb templomokban máig éneklük, mint a *Csodákat kik látni vágytok...* kezdetű egyházi éneket. Ma már mindenhol ezt a páduai szentről szóló éneket ismerik, és mindenhol a páduai szent szobrait látni, a remetére már senki nem emlékszik...

Hazafele indultam Barlafaluból, amelyet elhagytak a svábok. Az úton eszembe jutott az a májusi prédikáció az idegenekről, és arra gondoltam, hogy

a svábok nem várták meg az idegenek érkezését. Elmentek ők maguktól, idegennek, és a házaik meg a templomaik itt állnak üresen.

Negyedik nap

Börvely. A faluról rengeteget hallottam, a korábbi kutatóútjaim alkalmával mindig előkerült egy-egy történet vagy csak elejtett mondat róla mint szomszédos faluról. Néprajzosok jól tudják azt, hogy egy-egy faluban milyen sok történet keringhet a szomszéd faluról. Itt azonban többről van szó. A környékbeli, többé-kevésbé svábok lakta falvak között ez az egyetlen nem sváb telepítésű falu, ide székelyföldi, háromszéki származásúak települtek. És a környéken pontosan számon tartják ezt, még akkor is, ha a svábok lakta falvakban is a svábok többsége már rég magyarul beszél.

Börvelyben 2011-ben 693 római katolikus és 1437 református élt a 938 ortodox, 32 görög katolikus mellett. A faluban jelen van néhány kisebb neoprotesztáns felekezet is. Összehasonlításképp: Kálmádon ugyanekkor 1225 római katolikus, 58 református, 49 ortodox, 7 görög katolikus személyt tartottak nyilván, és a faluban jelen volt egy neoprotesztáns felekezet is 32 hívükkel. Jól látni, hogy a katolikus svábok jelenléte sokkal erőteljesebb Kálmádon, mint Börvelyben. Kaplonyban is elég erős a jelenlétük, bár az elmúlt húsz évben drasztikusan csökkent a katolikus felekezet. 1992-ben a 4574 lakosból 4135 volt római katolikus és 294 református. 2011-ben azonban itt már csak 2664 római katolikus, 55 ortodox, 24 görög katolikus és 257 református személyt tartottak nyilván. A számok jól mutatják azt, hogy miközben 1992–2011 között a reformátusok aránya csak keveset csökkent, a katolikus lakosság szinte felére tudott csökkenni. Ez nem a természetes népességfogyás eredménye, hanem az elvándorlás következménye. A katolikus sváb lakosság vándorolt el, többségében Németországba. Kaplonyban a faluban lakó reformátusoknak is van templomuk. Nem véletlen, hogy az utcát, ahol a református templom van, Magyar utcának hívják. Itt is, mint a környéken mindenhol, a protestánsok számítanak magyaroknak. Bár a katolikusok is magyarul beszélnek, és a népszámlálásnál akár magyarnak vallják magukat, mégis nem lehet szem elől téveszteni, hogy ők a hajdani svábok utódai. És ez nemcsak egy múltba vesző történelmi adat, hanem ezt ők ma is megélik, és ennek megfelelően másnak tartják magukat: többnyire a vallás és a kulturális különbségek, nem pedig a beszélt nyelv mentén húzzák meg a két csoport között a határvonalat.

A sváb falvak lakói elmondásuk szerint nem nagyon barátkoznak a börvelyiekkel. Ők másak, mondják, és ezért velük nem szorosak a kapcsolataik. Házasságok azért vannak, a szerelem nem ismer határokat (ezt pont így fogalmazták), de elmondásuk szerint ilyen esetekben is megmarad a hívős távolságtartás a családok között.

Utamon most egy Kálmádon élő, katolikus sváb származású, magyarul beszélő fiatalember kísért el. Rengeteget mesélt a sétánk közben, nyilván a szomszédos falu lakosának szemszögéből értelmezve az itt látottakat. Kiszálltunk az autóból, és elindultunk a faluban. A félreeső utcákban a helyi utcaképet és azon belül a padokat kezdtem el fényképezni. A helyiek lócának nevezik az utcán a házak előtt látható padokat, magyarázta. A szót székelesen ejtik. A svábok külön kiemelik, amikor a börvelyiekről beszélnek, hogy a nyelvjárásuk is más, mint az övéké. A mostani fiatalok szülei, különösen pe-

dig a nagyszülei olyan tájszólásban beszélnek, amely eltér a svábokétól, és ők ebben is érzékelik a másságukat.

És a padok is erre a másságra emlékeztetnek. A padok látványában ugyanis a svábok a börvelyiek más alapokon nyugvó munkamorálját látják megtestesülni. Valahányszor egy gondozatlan ház vagy udvar mellett mentünk el, a beszélgetőtársam felhívta erre a figyelmem. Azon a véleményen volt, hogy az a lakók lustasága miatt van ilyen állapotban. Hangoztatta, hogy ezzel szemben ők, a svábok dolgoosak. Ráműtattam arra, hogy minden harmadik-negyedik házat épp felújítják: új ablakkeretet tesznek, és friss téglarakások látszanak az udvarokon, nagyobbítják a házakat, új tetőt húznak fel. Erre azt válaszolta, hogy ezek mind olyan családok, amelyekbe beházasodtak svábok. Szó sem lehetett arról, hogy a börvelyiek maguk gyarapodnának, és ennek eredménye lenne a házak felújítása. A határozott álláspontja az volt, hogy a helyiek abban mások, mint ők, hogy nem gyarapodnak, hanem megelégszenek a szegényes körülményekkel.

De visszatérve a padokra: megtudtam, hogy egy sváb faluban egy sváb gazda háza előtt elképzelhetetlen lenne az, hogy padok legyenek. A pad a dolgoos sváb számára egy alacsonyabb és ezért megvetendő munkamorál jele: az idő alatt ugyanis, míg padon ül valaki, dolgoznia kellene.

Nagyon fontos az, hogy elkülönítsük a megfigyeléseink alatt három dolgot: egyrészt azt, amit mondanak az adatközlők, másrészt azt, amint csinálnak az adatközlők, és harmadsorban, ha van esély rá, akkor azt is, hogy vajon amit gondolnak az adatközlők, miközben mindezeket mondják vagy csinálják. Nos ez utóbbira legtöbbször kevés esély van, de az első kettőre annál több.

De lássuk, mi történik itt. Egy sváb száamazású személy nyilatkozik épp, aki svábnak érzi magát, még akkor is, ha generációk óta magyarul beszélnek, ezért fogadjuk el azt, hogy ő magyarul beszélő svábnak tartja magát és a közösségét. És azt mondja a padra mutatva, hogy egy svábnak nincs ideje padon ülni, ezért csak ebben a nem sváb faluban csinálhatnak ilyent, hogy padot állítsanak ki a ház elé és azon üldögélnek. Ám ezt a rendes sváb emberek megszólják. További kérdéseimre elmondja, hogy ez a munkamorállal kapcsolatos attitűd nem csak a padok példáján mérhető le. Amikor két sváb találkozik a falu utcáján, mondja, és elég közeli viszonyban vannak ahhoz, hogy ne csak köszöntsék egymást, hanem szót is váltsanak, akkor illik sietősnek mutatkoznia, szóba hozni a sok munkát, említeni is egyet-mást a tornyosuló feladatokból, és illik hivatkozni arra, hogy nincs időnk semmi másra, mint a munkára. Minél több az elvégzendő feladat, annál dolgoosabbnak tűnik a beszélő. Válaszul a beszélgetőtársnak illik biztosítani őt arról, hogy neki is ugyanilyen sok dolga van. Azaz tulajdonképpen illik megerősíteni azt, hogy igen, a szorgalom és a kitartóan végzett munka továbbra is a mi csoportunk alapértéke, mindannyian ezt tartjuk a legfontosabbnak, és erről biztosítják egymást, gondolom én tovább.

Hallgattam a két sváb találkozásáról előadott példázatot, miközben nézzük sétánk közben a házak előtti padokat, amelyek immár a sváb munkamorál ellentétének mementói lettek. Egy rövid szünet után aztán közbevetem, hogy de hát azért ti is leültök pihenni néha, hiszen ott vagyok és látom. Ez lenne az imént említett második fázis, amikor nemcsak azt hallgatjuk meg, amit az adatközlő mond, hanem azt is megfigyeljük, hogy mit tesz, miközben ezt mondja. És ez a kettő néha eltérhet egymástól. Ezzel szembesítettem most a

beszélgetőtársamat. Hát persze, jön a válasz, mi is pihenünk, de nem olyan módon, hogy mindenki lássa, és azt gondolhassa, hogy henyelünk. Mi bent pihenünk, ahol nem látja senki, nem közszemlére téve a ház előtt. Megértettem, hogy az alanyom számára mi számít pihenésnek, és mi számít henyelésnek. Hogy a munkamorál egy érték, de nem pusztán önmagában egy érték, hanem az is fontos, hogy a nyilvánosság előtt hogyan mutatják fel ezt az értéket. És az érték felmutatása az a gesztus, amellyel ez a csoport tagja meghúzza a saját csoportja határait: az én csoportom tagjai mindannyian ezt tartjuk fontosnak, ez a hétköznapjaink domináns szervező elve, így mutatjuk ezt fel, ilyen a mi-csoportunk, ellentétben az ők-csoporttal, akik abban másak, hogy ezt az értéket nem tartják tiszteletben, és a mindennapjaiknak nem ez a szervező elve. Kissé sarkítva: mi-csoport pihen, hiszen nem teszi közszemlére ezeket a pillanatokot, és közben biztosítják egymást arról, hogy ők dolgoznak, az ők-csoport pedig henyel, mert a pihenését közszemlére teszi, és a közvélekedés szerint egyébként sem gyarapodik eléggé látványosan.

A fenti történet a munkamorálról nem egyedülálló. Ehhez a történethez nagyon hasonlít egy másik, amely korábban történt, amikor is a többségünkben svábok lakta Kálmándon beszélgettem ugyanazzal a beszélgetőtárral. Épp a falu szélső utcáin mentünk, végig és beszélgettünk az ott lakókról és az életmódjukról. Egy adott pillanatban elérkeztünk a parkhoz, amelyet a beszélgetőtársam elmondása szerint EU-s alapokból újíttak fel. A park egy nem túl nagy, kerítéssel körbevett terület volt. A kerítésen belül sövény futott végig, eltakarta a belső részeket. A parkba egyetlen helyen lehet bejárni. Épp hátulról közelítettük meg, ezért elmentünk a sövény védte oldala mentén, és előrekerültünk a bejáratig. A bejárat kapu be volt csukva. Egy körbe fűzött dróttal erősítették a kaput a kerítéshez, hogy ne nyíljon hátra, valószínűleg azért, mert a kilincsrész nem működött. A kapu felett benéztem. A parkban senki nem volt. Körbe-körbe lapokkal kirakott járda, a járda és a sövény között néhol egy-egy pad, középen füves rész. A padoknak nem volt háta, nem lehetett volna hátra dőlve ülni rajtuk. Sőt egyik-másikon egyáltalán nem lehetett volna ülni, mert a mellé ültetett díszcserje túl nagyra nőtt, és elfoglalta a fél padot. Látszott, hogy nem is szoktak ülni ezeken a padokon. Sőt egyáltalán sem szoktak túl gyakran bemenni, erről tanúskodik a bezárt kapu. Kis terület volt, egyetlen be-, illetve kijárat, nem lehet például keresztülsétálni rajta. De miért van bezárva a kapu? – kérdeztem. Nem az a lényege egy parknak, hogy nyitott legyen, hogy mindenki bemehessen? A beszélgetőtársam megütözközve nézett rám. Bemenni a parkba? És ott mit csinálni? Leülni a padra? És itt visszaérkeztünk a padokhoz, ugye. De hát mit szólnának ehhez az emberek, tette fel a kérdést méltatlankodva. Azt gondolnák, hogy nem végzed a dolgot, hanem henyelész, adta meg gyorsan a választ. És egyébként is a kapu okkal van bezárva: az a célja, hogy ne menjenek be a kutyák, ne rondítsák el a rendben tartott területet, folytatta. Újra benéztem. Bent valóban szépen rövidre nyírták a fűvet, mint minden sváb udvaron. Továbbindultunk, de engem nem hagyott nyugodni a dolog. De hát akkor miért kell nektek park? – erősödtem tovább –, ha úgysem használjátok. Mivel azért ez fontos, mondta. Más falvakban is van park, kell legyen itt is. És a hatóságok dolga, hogy tartsák szépen rendben. Valóban rendben volt. Mint ahogy a többi udvar is. Kevés mozgás volt aznap a faluban, de akiket láttunk, szinte mind a fűvet nyírták a házuk előtti részekben.

Este igyekeztem rögzíteni a napi információkat. Már régen tudtam azt, hogy a svábok értékelik azt, ha valaki dolgos, de most a padok kapcsán egy sokkal összetettebb képet kaptam erről. Nyilvánvalóan ott van a történetben a beszélgetőtársam elfoglaltsága is, amivel számolnom kell. Ezen túlmenően azonban a csoportidentitásának egy fontos eleméről beszélt.

Ötödik nap

Az volt a tervem, hogy próbáljunk meg elmenni Szinfaluba a misére. Arra gondoltam, hogy talán tudnék beszélni a pappal, és ha minden jól megy, talán kideríthetném azt, hogy használják-e a papi lakot, és hogy vajon nem maradtak-e ott régi iratok.

Már jártam Szinfaluban a korábbi években. Azért kerestem fel a falut, mert 1949–1955 között ott szolgált Tyukodi Mihály – kivéve az 1950–1953 közötti időszakot, amikor börtönben volt.⁶ Szinfaluban 1941-ben 287 görög katolikus, 841 római katolikus, 9 református, 5 evangélikus és 14 izraelita lakott. Ezzel szemben 1992-ben a falunak már csak fele lakossága volt meg, ezek közül 430 ortodox, 28 görög katolikus, 81 római katolikus, 1 pünkösdista személy volt, és 7 esetben azt jegyezték fel, hogy egyéb.⁷ Azt már nem a statisztikai adatokból, hanem a Tyukodi Mihály leveleiből tudjuk, hogy Szinfaluban még a 20. század közepén is németül tartották a misét, azaz a Szinfaluban lakó svábok ekkor még nem voltak asszimilálódva, mint a Nagykároly környékén levő falvak többségében. Mihály egyik magyar paptársa azért aggodalmaskodott, mert attól félt, hogy nem tud majd megfelelően németül misézni. Ezért akartam megnézni a falut és a templomát. 2017-ben már csak egyetlen idős házaspárt találtam a faluban, akik svábnak mondták magukat. Ők azonban csak románul tudtak. A Szinfaluban élő svábok, ahogy a sváb vidék keleti részében több faluban történt, nem a magyarok, hanem a románok felé asszimilálódtak, és azok is az egy házaspárt kivéve kivándoroltak. Szinfaluban a templomuk azonban még áll, és mint Barlafaluban is, a stációképeken a német felirat emlékeztet arra, hogy itt valamikor svábok éltek. Amikor ott jártam, a német feliratos stációképek mellett az oltáron román nyelvű misekönyv volt, a sekrestyében a falon egy helyi legényegylet működéséről szóló, magyar nyelven kiállított oklevél díszelgett, az oklevél egyik sarkában a magyar címer látható. Mind-mind a történelem egy-egy pillanatképe. Az a széles, nagy folyó pedig csak halad szép lassan...

Pontban 9 órakor indultunk. Bár a térkép azt jelezte, hogy egyórás az út, és végig sokkal gyorsabban haladtam a térképen jelzettnél, mégis pontban tíz órakor épp csak a falu széléig értünk el. Már elképzeltük, ahogy késve besettenkedünk az épp elkezdődött misére, ám a templom zárva volt. Valakit megkérdeztünk, és az illető úgy tudta, hogy a misét 16 órától tartják. A templommal szemben lakott, talán azért tudta, mert érezni lehetett, hogy ő nem tartozik ahhoz a felekezethez. Mielőtt visszaindultunk, megnéztük, mikor van a szatmári székesegyházban a mise, mert az útitársam el szeretett volna érní egy misére. Mivel 11-től jelezte a vasárnapi misét a szatmári honlap, oda indultunk, és azt el is értük. Már nagyon régen voltam Szatmárnémetiben, és még sosem voltam a székesegyházban misén. A nagy székesegyház megtelt. Bár a kezdésnél még voltak üléshelyek, az első negyedórában érkezők mind megtöltötték a sorokat, és végül hátul is álltak. A prédikáció kissé álmosító volt. Bár a kenyér és hal szétosztásának csodája kapcsán előbb a kenyérről

kezdett el beszélni a szónok, végül mégis az asztalról, mint a család központi teréről beszélt hosszan. A mise után körbefotóztam a templomot. Egy oldal-só oltáron levő, a keresztrefeszítést ábrázoló festmény előtt sokáig álltam, az nagyon tetszett.

Ebédre hazaértünk Kálmándra. Ebéd és szieszta után átmentünk Csánálosra, a strudlifesztiválra. A strudlifesztivál nem más, mint egy szokásos falunap, ahol sok strudlit lehet enni. Vásár, étel, ital, színpadon zene. Az egyik oldalon ételes sátrak voltak. Csapatok sütötték a strudlit, ezek külön sátorban dolgoztak, és a sátrakon nagy felirat hirdette, hogy épp melyik csapat előtt állunk. Összesen három strudlisütő csapat volt jelen, a kaplonyi, a kálmándi és egy csapat a magyarországi Vállajból. Külön egy pultnál lehetett strudlijegyet vásárolni, egy bizonyos összegre több jegyet adtak, és azt bármelyik sáternál be lehetett váltani, és így esélye volt az érdeklődőnek arra, hogy az egyes sátrak különböző ízesítésű strudliját megkóstolja. A hagyományos strudli krumpliból, lisztből és tojásból készül, de ízesített, lekváros, túrós változatait is készítik. Ezenkívül volt egy kürtöskalácsos, a többi sátor pedig sört és hirtelen sülteteket, azaz hússzeleteket és kolbászokat árusított, ezeket kevés szalmakrumplival vagy mustárral kínálták. A szemben levő oldalon a vásároknak szokásos kínálat: színes, többnyire műanyag játékok, itt az árusok manele zenét hallgattak. A sátrak egyik végében egy nagy, felfújtt ugráló és csúszda volt a gyerekeknek, a másik végében a színpados rész, előtte pár sor paddal. Amikor odaértünk, épp vonult le a színpadról egy sváb népi ruhába öltözött női kórus. Helyet foglaltunk. Két sváb táncscsoportot néztünk meg, az első többnyire középkorú házaspárokból állt, a második tinédzserekből. Őket egy modern táncscsoport követte. A lányok fekete harisnyában és fényes fekete-zöld felsőben voltak. Két fiú is tartozott a csoporthoz, akik a lányokkal ellentétben farmert és elnyúlt polót viseltek, és csak az volt a szerepük, hogy a lányokat olykor magasra emeljék. Ők egyébként nem táncoltak, legalábbis nem abban az értelemben, ahogyan azt a lányok tették. Amikor ezt így megfogalmaztam, Clifford Geertz érdekes megjegyzése jutott eszembe a tánc fogalmáról: Botticelli képe kapcsán mondja, hogy akkoriban két mozgás közötti nyugodt testtartás számított táncnak, míg ma a mienkhez hasonló kultúrákban két nyugodt testtartás közötti mozgás számít annak.⁸ A zene nagyon sok különféle számból összevágottnak tűnt, és ebből kifolyólag töredezettnak hatott. Az előadásuk alatt néha zöld füstöt fújtak a lábak magasságában a színpadra. Minden arra utalt, hogy a világ nagy színpadjain látott produkciókat akarják utánozni: a csillogó ruhák, a zene, a füst. Az látszott, hogy ők is át akarták élni azt az élményt, ha máshol nem, legalább egy falusi strudlifesztiválon – de nem tűnt úgy, hogy tánc közben jól éreznék magukat. Senki nem mosolygott, senki nem volt felszabadult, hanem végig görcsösen arra vigyáztak, nehogy elrontsák a koreográfiát. A fő táncoslány néha egy-egy nehéznek tartott pózba kimerevedve diadalmasan letekintett a közönségre: ez volt az egyetlen pillanat, amikor úgy tűnt, hogy valaki közülük mégiscsak jól érzi magát. A többiek mosolytalanul rótták a koreográfia által kiszabott lépéseket a színpadon, és a megfelelő pillanatban emelgették a karjaikat. Végül megnéztük egy hagyományörző táncscsoport előadását, különösen, mert a kísérőm ismerőse is ott volt a fellépők között. Az előadás után gratuláltunk a fellépőnek.

Kaplonyba indultunk, ahol a kísérom édesanyja lakik. Esőfelhők gyülekeztek. Az egyik kaplonyi kanyarban megálltunk a dinnyeárusnál. Az árusnak egy teherhordó típusú Dacia autója, egy ócska napernyője, egy asztalkája és egy kis széke volt. Az asztalkán egy mérleg. A tegnap, amikor ott mentem el, az árus az asztalkára hajtott fejfelül. Most már épp készült elmenni. Az autóban két sorban vagy 12 dinnyéje volt még. A mérleget már kikapcsolta, mire odaértünk, de fürgén vissza is kapcsolta. És elkezdett mesélni. Elpanaszolta, hogy süldő malacot akart venni valahol, meg is egyezett a tulajdonossal, de mire megvette volna, az megváltoztatta a szavát, ezért aztán máshol vette meg a malacot. Itt ránk nézett, és előrehajolt: egy 50 kilós malacot 275 lejért, mondta jelentőségteljesen. Miközben ezek itt, mutatott körbe a falura, 500 lejéről beszélnek. Az esőfelhők közben fenyegetően közeledtek, és mire ezt elmesélte, már villámlott és dörgött. A dörgés után közbeszólunk, hogy egy dinnyét kérünk szépen. 2 lej volt kilója. 20 lej lett volna a dinnye, de 200-asból nem tudott visszaadni. Épp érkezett még egy vevője, aki segített pénzt váltani, és így megoldottuk a vásárlást. Este Kálmándon doromboló macskát simogattam a kanapén üldögélve.

Hatodik nap

Mára nem terveztem kiszállást, hanem azt terveztem, hogy terepnaplót írok. Délelőtt végignézttem pár boltot, vásárolgattam. Utána visszatértem a szobába kissé megszusszanni. A város déli 12-13 óra között már nagyon forró, de a hotelszobában jó hűvös volt. Kis pihenő után újra elmentem, szándékom szerint autót mosatni és tankolni. Az autómosó azonban önkiszolgáló volt, így hát csak a tankolás maradt. Pár élelmiszert vásároltam délutánra. Ezt követően leültem, és pótoltam az előző napi elmaradásaimat.

Hetedik nap

Egyedül indultam az erre a napra tervezett körútra. Néhány olyan falut választottam ki, amelyek ugyancsak a távolabbi, a svábok lakta vidék keleti részein vannak, és ahol még nem jártam.

Krasznaterebesen Szent Anna és Mária embernagyságú szobrait fotóztam a falu szélén kialakított szentélyben. Egy szomszédos telekről, jó messziről fiatal munkások kiabáltak utánam. Még mindig kihívás a fiatal falusi férfiak számára, gondoltam, ha tőlük pár száz méterre egy nő kiszáll az autójából, és fotókat készít.

Nagymadarászon megálltam az ortodox templomnál. Az autóból láttam már, hogy nyitva van az ajtaja. Bementem, nézelődni kezdtem. Bent nem látott senki, de hangszalagról ment egy liturgia. Mégis volt bent valaki, egyszer csak kopácsolás hallatszott a szentély mögül. Hallottam, hogy valaki, aki nem látszik, de kalapál, halkan dúdolja a liturgia dallamait. Nézegettem a templomot. Később a mozgását is láttam: kijött a lelkész, és a szentély elé hozta azt, amit bent kopácsol, egy székre helyezte, majd tovább kalapálta. Nem szólt hozzám. Úgy tűnt, hogy lélekben a liturgián van. Harmincas-negyvenes lehetett, fekete papi ruhában volt, és javította a berendezést, miközben hallgatta a liturgiát. Nem zavartam meg. Készítettem pár fotót, egy kis filmeckét is, majd csendben elmentem. Meghatott az, hogy maga javította a berendezést, és nem hívott a faluból egy embert, akire aztán rábízta, hogy ingyen megcsinálja. A templomát két kezével gondozó lelkész képe továbbkísért az utamon.

A templom előtt egy kereszt van, egy román nevű asszony emlékére állíttatta két személy, akikről külön kiemelik, hogy Amerikából voltak. Így, a kontinens nevével, nem egy országéval. Távoli világ az, a részletei innen nézve egészen elmosódtak.

Letértem a főútról Krasznasándorfalu felé. Nagyon szép ez az út. A falu egy magas domb mögött van, a főút felől egyáltalán nem látszik. A főútról a dombra egy keskeny, aszfaltos autópályát kigyózik fel, kétoldalt legelő, a jobb oldali domb végén egy erdőfoltocska. Különösen szép volt ez a békés táj. Senki nem járt arra. És egyszer csak feltűnt a horizont jobb oldalán a templom tornya. Még egy jó ideig semmi más nem látszott. Miután felértem a domb tetejére, beértem a faluba. A falucska kicsi, és egy árva lélek sem látszott semerre sem. A templom bezárva, a környékén a házak is mind. Nem találtam senkit, aki kinyitotta volna a templomot. Kihaltnak tűnt a falu, csak messziről hallatszott halkan egy druzsba. Tétováztam, de végül nem indultam el az irányába. Megnéztem a templom előtti keresztet: németül közli, hogy kik állíttatták. Végül ez az apró jel is elégedettséggel töltött el. A feliratok, azok megmaradnak. Egy ideig.

Visszafelé a főúton egyszer csak felkaptam a fejem: egy balra mutató táblát láttam fatemplomra figyelmeztető felirattal. Továbbhaladtam. Már esteledett, és egy nagy vihar közeledett szemből, ám egy idő után kitértem az útból. Otthon aztán megkerestem a Szatmár megyei fatemplomokkal kapcsolatos információkat, majd azt a pár fatemplomot, amelyet jeleznek a megyéből, térképre vetítettem. Jól látszik, hogy Szatmár megye keleti részében, hosszan északról dél felé helyezkednek el, a legészakibb Avásban, a határ mellett, a déli már a jelenlegi Bihar megyében, de mind egy képzeletbeli hosszanti vonal mentén sorakozik. A svábok lakta belterületekre nem esik egy sem, hanem mind a területük határán van. Arra gondoltam, hogy nagyjából itt húzódik meg a kulturális határvonal, a válaszvonal a szatmári sváb és a máramarosi román kultúra között. A svábok lakta vidék nyugati részén a svábok a magyarokhoz asszimilálódtak, a vidékük keleti részén pedig a románokhoz. Barlafalu, Szinfalu ennek a keleti régióknak a részei. Innen nagyobb volt a kivándorlás, szinte csak a feliratok és egy-két család maradt meg. De a magyarokhoz asszimilálódtott részekből is nagyon sokan telepedtek ki, nemcsak 1989 előtt, hanem tömegesen utána is. Láttuk, hogy a kaplonyi svábok létszáma szinte felével csökkent 1992–2011 között, és ez a folyamat jelenleg is tart.

Nyolcadik nap

Búcsúzni mentem Kaplonyba. Két nap múlva lesz a kaplonyi búcsú, a Porciunkula, a ferencesek búcsúja. Éva néni már a vasárnapi búcsún tárlandó két kakast pucolta az udvaron, amikor betoppantam hozzá búcsúzni. Értetlenül néztem kezében a kakast. Szerdán? Miért szerdán vágta le a vasárnapi kakasokat? Mert még sok a munka, mondja, a süteményekhez a lapok... Búcsúztam. Nem, nem maradok a búcsúra is. Könnyes szemmel nézett rám. Mostanában néha így búcsúzik tőlem.

Kolozsváron a városba csak lépésben lehetett bejutni. Untold, nulladik nap, jutott ezembe. Megdöbbenve láttam, hogy az Untold előtti napokban a városban sebtében újraaszfaltoztak egyes körforgalmakat. Az Auchanban az automatikus pénztárral működő kasszák mellé felállítottak még vagy 5 klasszikus kasszát is, az Untoldra érkező tömegre számítva. Következik öt tel-

jes nap az Untold fesztivál dübörgésével. Sóhajtottam. Talán mégis jobb lett volna maradni arra a Porciunkulára is.

■ JEGYZETEK

2. Forrás: Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992)* <https://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=felek&id=2349>
3. *Padovai Sz. Antalnak Solosmaja, és Congregatiojának Regulái, és Bucstii, Csudatételének rövid summájában foglaltatott leírásával. Kolosvarott Anno 1747.* 55–56, idézi Táncoz Vilmos: *Nyiss kaput, angyal!* Moldvai csángó népi imádságok. Archaikus szimbolizáció és élettér. Bp., 2001.
4. Lásd erről Táncoz Vilmos: *Egy Szent Antal apokrif ima és műfajkönyvezete.* Néprajzi Látóhatár 1996. 3-4. 141–150.
5. Lásd erről Szikszai Mária: *Történetek története. Képiség és narráció a magasművészet és a népi kultúra között, avagy a homo narrans esete Szent Antallal.* Mentor, Mvhely, 2005.
6. Erről lásd Szikszai Mária: *Letűnt világok antropológiája és a megismerhetetlen különös szépsége. Szociális kapcsolatháló és kulturális gyakorlat az írógép korszakában.* EME Kiadó, Kvár, 2020. Uő: *Levelek egy letűnt világból. A mindennapok dokumentálása a 20. század papíralapú kultúrájában.* I-II. EME Kiadó, Kvár, 2021. I-II.
7. Forrás Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992)* online: <https://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=felek&id=2420>
8. Clifford Geertz: *Az értelmezés hatalma.* Századvég, Bp., 1994. 252.

IDŐ ÉS TUDATTALAN Retroaktivitás és a tapasztalat implicit rendje

Az affektív identitás és a tapasztalat implicit rendje

■ A fenomenológia számára minden valóságegység valójában értelemegység. Azaz a fenomenológia a világot nem dolgok vagy tények mechanikusan egybekapcsolódó halmazaként tekinti, hanem „szakadatlanul áramló és átalakuló értelemképződmények átfogó összefüggéseként”.¹ A kortárs fenomenológiában kirajzolódni látszik egy olyan elképzelés a szubjektivitásról, ami már nemcsak a pszichoanalízisre, hanem a kísérleti emlékezetkutatás eredményeire is reflektál. Természetesen az emlékezet és időbeliség önálló fenomenológiai problémákat képeznek már Husserlnél és a francia fenomenológiában általában. A közelmúltban népszerűvé vált *affektív identitás és affektív tudattalan* terminusok a velünk élő múlt jelenre gyakorolt hatását jelölik.² A múlt nem pusztán az akaratlagos visszaemlékezés révén idézhető fel, hanem diszpozíciókban, habitusokban, viselkedési mintákban is megnyilvánul. Ebben a tekintetben az ún. *testemlékezet* fogalma egyesíti a velünk élő múlt különös sajátosságait.

A kortárs fenomenológia a trauma pszichoanalitikus és az emlékezetkutatások kognitív pszichológiai modelljei iránt is érdeklődni kezdett. Ullmann Tamás például úgy fogalmaz, hogy „mindnyájan traumatikus szubjektumok vagyunk, életünk ugyanis passzívan elszenvedett események láncolata”.³ Anastasia Kozyreva szerint bizonyos emlékek örökre meghatározzák a személyiséget, más életesemények pedig képességekben és habitusokban rögzülnek.⁴ Merleau-Ponty filozófiája és az implicit emlékezet problémája jelentős

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00189/21/2) és az NKFIH 138745 számú projekt támogatásával készült.